

Osmanlı'da Kadın ve Kadın Hapishaneleri

Women and Women Prison in Ottoman

Saadet TEKİN*

Öz

Osmanlı toplumu'nda kadın ve kadına bakış açısı geleneksel ve dinsel kısıtlamalar ile şekillenmiş ve Tanzimat dönemine kadar bu durum devam etmiştir. Tanzimat dönemiyle birlikte kadının statüsü tartışılmaya başlanmış ve kabul edilen yeni yasalarla kadının lehine düzenlemeler yapılmıştır. Eğitimin öneminin anlaşılmasıyla birlikte, toplumu şekillendiren kadınların eğitimi üzerinde durulmuş olmakla birlikte, geniş kitleler bu eğitim olanaklarından yeterince yararlanamamıştır. 1876 Anayasası ile din ve mezhepten doğan konular dışında, hak ve ödevler bakımından kadın-erkek arasındaki eşitlik teorik olarak sağlanmış ise de uygulamada sağlanamamıştır. II. Meşrutiyet döneminde kadın sorunları özgürlük bağlamında geniş boyutlarda tartışılmış, I. Dünya savaşı yılları da kadınların ekonomik hayata girmesini sağlamıştır.

Sosyal, siyasal ve toplumsal çöküşün gözlemlendiği Osmanlı'da hapishaneler konusu da önemli bir sorun olmuştur. Kadın hapishanelerinin her yerde olmayışı, bu iş için evlerin kiralanması, gardiyan sorunu, mevcut kadın hapishanelerindeki sağlıksız koşullar ve güvenlik sorunları sıkça gündeme getirilmiştir. Anneleriyle birlikte hapishanede kalmak zorunda olan çocuklar da sıkıntı yaratmış olup sorun üzerinde durulmuş fakat çözüm üretilememiştir. Devlet bu önemli sorunları ortadan kaldırmak için yeni kadın hapishanelerinin yapılmasını istemişse de bunu gerçekleştirilememiştir. Kadın konusundaki bütün bu sorunların çözümü Cumhuriyet dönemine kalmıştır.

Sonuç olarak, bu çalışmada Osmanlı'da kadının durumu ve kadın hapishanelerindeki sorunlar tespit edilerek, devletin bu alanda yaptığı çalışmalar ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, kadın, kadın hapishaneleri, mahkum, gardiyan

* Yrd. Doç. Dr., Ege Üniversitesi, İlköğretim Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi

Abstract

Women and women's perspective in the Ottoman society shaped by religion and traditional restrictions. It was continuing until Tanzimat period. . It was started to discuss the status of women with Tanzimat period and acceptance the new law women's arrangements have been made to antagonize to women. The understanding of the importance of training with the society of women formative training has to be emphasized from widely this training opportunities' not enough benefit. Religion and issues arising from the constitution 1876 order expect for rights and duties in terms of equality between women and men without sectarian and religion concepts. Women problems wide range of discussed outline the freedom in II. Meşrutiyet semester and provided to entrance women in economic life.

Social, political and communal collapse observed in Ottoman, the jail subject was very important problem. Women prison not be everywhere, renting houses for this job, guardian problems, unsanitary conditions and safety problems exist for jail in women often were brought. Also mothers have to stay in prison with their children and cause trouble that was emphasized problems but this important problems solution. Ottoman eliminate realized this new female prison has to be done. The solution of those problems for all women's issues in the republican is in the women's.

As a result, the status of women in the study of Ottoman and issues identified by women in prison, the state has done in this area of work has been put in place.

Key Words: *Ottoman, Women, Women in prison, Convict, Guard*

Giriş

Toplumunu meydana getiren insanların yarısı kadındır. Kadınlar konusunda –zayıf, güçsüz, saçlı uzun aklı kısa- asılsız çok şey düşünülmüş ve zaman zaman bu düşünceler gerçekmiş gibi ifade edilmiştir. Oysaki kadın anadır, bacıdır, eştir, kutsaldır, gereklidir, vazgeçilmez bir varlıktır. Bu bakımdan kadının toplumdaki yerini kişiliğe saygı esasına göre belirlemek gerekir. Kadının yaşam koşullarının, düşünsel ve kültürel düzeylerinin yükseltilmesi zorunludur. Bir ulusun uygarlıktaki yeri kadına verdiği değer ve tanıdığı haklarla belirlenmelidir¹.

Toplumun yarısını oluşturan kadının durumunu, Türk tarihi içerisinde devreler halinde ele alarak inceleyebiliriz. İslamiyet öncesi dönem; bu dönemde Türk kadını ata biner, ok atar, kılıç kullanırdı. Orhun anıtlarında da Türk kadınından saygı ile söz edilmektedir. Hükümdar ailesine mensup kadınların sosyal ve siyasal alanlarda çalıştıklarından, çocuklar üzerinde

¹ Prof. Dr. Yıldız Tümerdem, “Atatürk ve Çağdaş Türk Kadını” Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, cilt: III, sayı:7, Kasım 1986, s.151.

babanın olduğu kadar annenin de haklarının olduğuna vurgu yapılmıştır². Yine bu dönemde, çok eşlilik yoktur. Kadınlar miras ve mülkiyet alanlarında erkeklerle aynı haklara sahiptir. Ticarete, tarım alanlarında aktif olarak çalışmakta ve daha birçok alanda erkeklerle aynı sorumlulukları paylaşmaktadır. Kadın ve erkek arasında eşitlik temel bir kural olup, kadın güçlü ve etkilidir³.

İslamiyet'in kabul edildiği ilk dönemlerde halk eski gelenek ve göreneklerine bağlı kalmıştır. Yavaş yavaş yerleşik hayata geçişle birlikte İslam kanunları kabul edilmeye, Arap ve Fars gelenekleri Türk toplumuna girmeye başlamıştır. Kadınların erkeklerle eşit yaratılmadığı ve yalnızca kadın olmalarından dolayı bir takım eksiklikleri olduğu inancı, Türk kadının zaman içerisinde sahip olduğu haklarını yitirmesine neden olmuştur.

Seçuklular dönemine baktığımızda; İslamiyet'in henüz kabul edildiği dönemlerde kadın haklarını hemen yitirmemiştir. Bir takım etkilere rağmen eski Türk gelenekleri yaşatılmaya çalışılmış olup, kadınlar bilimsel çalışmalarda, hayır işlerinde, sanat etkinliklerinde görev almaya devam etmişlerdir.

Osmanlı'da Kadın

Osmanlı devleti geniş bir coğrafyaya yayılmış ve her bölgesinde farklı kültür grupları bulunmakla birlikte, bu çalışmada bir sınırlama yapıp, bugünkü Türkiye coğrafyasını esas alacağız. Aslında bir başka soru daha var, hangi kadın sorusu. Şehirdeki kadın mı, köydeki kadın mı? Osmanlı temelde İslam hukukunun geçerli olduğu bir ülkedir. Dolayısıyla kadının statüsü de İslam hukukuna göre belirlenmiştir. Ayrıca incelediğimiz alanda yaşayan halkın geneli Türk ve Orta Asya kökenli olması nedeniyle İslamiyet öncesi Türk kültürünün etkileri de görülmektedir. Bununla birlikte Fars ve Batının etkisi de yadsınamaz. Örneğin, kuruluş döneminde bulunmayan Harem geleneğinin Bizans'tan devralındığı bilinmektedir. Harem, önce saray çevresinde daha sonra da zengin aileler arasında takliden yayılmış olup, bu geleneğin Anadolu halkını fazla etkilemediğini söyleyebiliriz.

Teokratik ve monarşik Osmanlı yönetiminin otoriter ve geleneksel yönetim anlayışında hukuk düzeni şeriat ile sağlanmaktadır. Bu anlayış kadını ev yaşamında kafes arkasına, ev dışındaki yaşamda çarşafa sokarak, refakatsiz sokağa çıkmasını yasaklayarak erkeğin gerisine çekmiştir. Çok eşlilik, evlenme boşanma gibi konularda kadına söz hakkı vermeyerek, erkeğin kadına üstünlüğü ya da eşit olmayışını pekiştirmiştir. Bir çocuğun

² Sıdıka Tezel, Atatürk ve Kadın, Türk Ticaret Bankası yayınları, Ankara 1983, s.1.

³ Dr. Hüner Tuncer, "Türk Kadınının Geçirdiği Evrimin Tarihçesi ve Bu Günkü Durumu" Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, cilt: VI, sayı:16, Kasım 1989, s.164.

annesi, babasının ölümünden sonra bile çocuğunun velisi olamazdı. Miras olayında da kadının durumu çok elverişsizdi. Kadın hısımlık durumuna göre erkeğe oranla yarım, dördte bir, yedide bir veya sekizde bir miras payı alırdı. Mahkemedeki tanıklık durumuna gelince, ancak iki kadın bir erkeğin yerini tutabilirdi. Bununla birlikte dört kadın iki erkeğin yerini tutamazdı. Tanıklardan birinin mutlaka erkek olması gerekiyordu⁴.

Eğitim konusunda da kızlar sürecin dışında tutulmuştur. Sadece dini öğretimde kız-erkek ayrımı yoktur. Dokuz –on yaşına kadar çocukların devam edebildiği sıbyan okulları kız çocuklarının alındığı tek eğitim kurumudur. Bunların dışında varlıklı ailelerin kız çocukları özel hocalarla evde eğitim görme olanağına sahiptiler.

Köydeki kadının durumu ise biraz daha farklıdır. Kadın, erkek gibi tarlada çalışır, evini yönetir, çocuklarına bakar ve halı, kumaş dokurdu. Bütün bu görevlerine karşın kadın erkekle eşit haklara sahip değildir.

Osmanlı'da kadının statüsü Tanzimat döneminde tartışılmaya başlanmıştır. Kadın haklarını savunan ilk reformcular Genç Türkler olmuştur. Bunlar, kadınların eğitimini engellemiş olan Osmanlı geleneklerini suçlayarak, bu hususun önemini vurgulamışlardır. Bu çabalar olumlu sonuçlanmış, kadınların eğitimi giderek önem kazanmış ve sağlıklı bir gençliğin ve ulusun iyi eğitilmiş annelerin yardımı ve rehberliği ile yetiştirilebileceği bilincine varılmıştır. Böylece kadınların eğitime başlanması fakat bu sadece büyük kentlerle sınırlı kalmıştır⁵.

19. yüzyılın ikinci yarısında eğitim-öğretim konusunda yapılan çalışmaları şöyle sıralayabiliriz. 1842'de meslek okulu olarak Askeri Tıbbiyeye bağlı olarak Ebe Okulu açılmıştır. 1858'de kızlar için orta dereceli okullar açılmaya başlanmıştır. Daha sonra İstanbul'da İnas Sanayi Mektebi ve Dar-ül Malumat açılmıştır⁶. Böylece ebelik, öğretmenlik gibi kadınlarımızın ilk meslekleri oluşmaya başlamıştır.

Diğer alanlarda da bazı düzenlemelere gidilmiş ve eski yasaklar geniş ölçüde yumuşatılmış, yasalarda kadınlar lehine gelişmeler olmuştur. 1858'de çıkarılan arazi kanunnamesi ile kız çocukları babalarından kalan topraklar üzerinde erkek kardeşler gibi veraset hakkına sahip olmuşlardır. Yine bu kanunla daha önce evlenen kızlardan alınan Gelinlik vergisi kaldırılmıştır. Kılık- kıyafet, sokağa çıkma gibi fermanla düzenlenen sosyal yaşantıda

⁴ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Atatürk ilkeleri ve Türk Kadınının Çilesi, İzmir 1970, s.34–36.

⁵ Tuncer, A.g.m., s.166.

⁶ Emel Doğramacı, Türkiye'de Kadın Hakları, Ünlversal kitapevi Ankara 1982, s.19–20.

görel bir hoşgörü oluşmaya başlamıştır⁷. 1854 yılında cariyelik ve kölelik kaldırılmış, böylece kadın alınıp satılan mal olmaktan çıkmıştır⁸.

1868'de çıkarılmaya başlanan Terakki gazetesinde, Avrupalı kadınların yararlandığı eğitimi Türk kadını için de talep eden, evlilikte kadının durumunu kınayan, köleliği ayıplayan, kadının toplumsal yaşama katılmasının gerekliliğini vurgulayan birçok makale yayınlanmıştır⁹.

1876 Anayasasına göre bütün Osmanlılar kanun önünde din ve mezhepten doğan konular dışında hak ve ödevler bakımından eşittirler. Bu hükme göre Osmanlı'da kadın ve erkeklerin eşit olduğu görülmektedir. Fakat medeni haklar bakımından kadın eskisi gibi şer'i hukuka tabidir. Bu anayasanın kadınlar bakımından en büyük özelliği 114. maddesinde yer alan bütün Osmanlılar için İlköğretim zorunludur hükmüdür¹⁰.

Bu dönemde kadınların eğitimi başta olmak üzere diğer sorunlarını da gündeme getiren pek çok dergi ve gazete çıkmaya başlamıştır.

II. Meşrutiyetin ilanı ve 1876 Anayasasının yürürlüğe girmesi ile teorik eşitlik tekrarlanmış ve kadınların medeni haklar bakımından Tanzimat döneminden daha farklı bir düzeye gidilememiştir. Bununla birlikte, eğitim konusunda gelişmeler olmuş, kızlar için birçok yeni okul açılmıştır. Yine bu dönemde kadın sorunları bağlamında özgürlük sorunları enine boyuna tartışılmıştır¹¹.

II. Meşrutiyet döneminde kadınların bazı haklara kavuşması – Avrupa'daki kadınlardan oldukça sonra ve kısıtlı- tepkileri de beraberinde getirmiştir. Bu tepkilerden biri Kör Ali vakası olarak anılmakta olup, şeriatın yeniden hayata geçirilmesi, Anayasanın reddi gibi isteklerin yanı sıra Sultana iletilen talepler arasında Müslüman kadınların sıkı biçimde kapanması isteği de yer almaktadır. Yine Anayasal düzen bahane edilerek çıkarılan olaylardan biri de Müslüman bir kadının din değiştirmesi bahane edilerek sevgilisi Rum'un linç edilip kadının ölüme terk edilmesi söz konusu olmuştur¹².

⁷ Şirin Tekeli, Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat, Birikim Yayınları İstanbul 1982, s.196.

⁸ Yrd. Doç. Dr. Zehra (Odyakmaz) Altınbaş, "Anayasalarımızda Kadın Hakları" Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, cilt: V, sayı:14, Mart 1989 s.456.

⁹ Gülay Arıkan, "Tanzimat Döneminde Kadınlar" Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu, Ankara (31 Ekim–3 Kasım 1989) s.325.

¹⁰ Altınbaş, A.g.m., s. 457.

¹¹ Arıkan, A.g.y., s.327.

¹² Noemi Lévy, Alexandre Tourmarkine, Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza18.-20. yüzyıllar, Tarih Vakfı Yurt Yayınlar İstanbul 2007, s.149.

Kadının özgürleştirilmesi fikri şiddetle reddedilmiştir. Bu olaylar yeni rejimin laik yönelimlerini sorgulamakta ve ittihatçıların uygulamak istedikleri cemaatlerin birliği siyasetine karşı açık bir tehdit anlamına gelmektedir¹³. Her şeye rağmen II. Meşrutiyetten itibaren Müslüman kadınlar daha özgürce hareket etmişlerdir. Bir kısmı Anayasa yanlısı gösterilerin daha çok erkek olan kalabalıkların arasına karışmış, küçük bir azınlık mitinglere katılmış, kamusal alanda daha belirgin bir biçimde yer almışlar ve daha açık kıyafetler giymeye cesaret etmişlerdir. Bu dönemde kadınlarla ilgili dernekler kurulmuş ve kadının sosyal düzeydeki yeri yavaş yavaş artmaya başlamıştır. Ama bu durum tepkileri de beraberinde getirmiştir. Sokaklarda kadınlara yönelik saldırılar ramazan ayında daha da belirginleşmiştir¹⁴.

I. Dünya savaşı Osmanlı kadınının toplumsal yaşamdaki rolü açısından farklılıkların ortaya çıkmasına zemin hazırlayacak bir süreci başlatmıştır. Erkeklerin cepheye gitmeleri ile boşalan memuriyetlere; postane, telgrafhane, hastabakıcı olarak hastanelere ve orduya kadınların alınmasına yol açmıştır. Aynı şekilde erkeklerin yerine çalışmak üzere kadınların fabrikalara girerek özellikle gıda ve dokuma iş kollarında toplandıklarını söyleyebiliriz. 1913–1915 Osmanlı sanayi istatistiklerine göre; Gıda sanayisinde çalışan kadınların oranı 1913’de %58, 1915’te ise bu oran biraz düşmüş olup %32’dir¹⁵.

Konserve imalatında kadın çalışanlara baktığımızda 1913’te yedi fabrikada toplam 274 çalışanın 194’ü kadındır¹⁶.

Tütün imalatında 1915 verilerinde kadın çalışanlar %50 oranındadır. Yine 1915’te dokuma sanayinde çalışanların %50,5’i kadınlardır. İpek sanayinde ise bu oran % 95 gibi oldukça yüksektir¹⁷.

Bu dönemde hukuksal alanda da kadınlar lehine düzenlemeler yapılmıştır. 1917’de kabul edilen bir kararname ile şeriatın tamamen kopmasa bile kadınlara da boşanma hakkı tanıyan, evlenmeyi din adamının yetki alanından çıkarıp devlete bağlayan, çok eşliliği kadının rızasına bırakan hükümleriyle İslam dünyasının ilk yazılı aile hukuku kararnamesi kabul edilmiştir¹⁸. Fakat bu kararname uzun soluklu olmamış ve Mondros mütarekesinden sonra yönetimde etkin olan Hürriyet ve İtilaf fırkasının bu kararnameyi yürürlükten kaldırması ile tekrar eski yasalara dönülmüştür.

¹³ Lévy, Tourmarkine, A.g.e. s.150.

¹⁴ Lévy, Tourmarkine, A.g.e. s.155.

¹⁵ Gündüz Ökçün, Osmanlı Sanayi 1913–1915 İstatistikleri, Hil yayınları, İstanbul 1984, s.64.

¹⁶ Ökçün, A.g.e. s.69.

¹⁷ Ökçün, A.g.e. s.136,143.

¹⁸ Arıkan, A.g.e. s.328.

I.Dünya savaşı sonrası ortaya çıkan tablo –yurdun işgal edilmesi-kadınları erkeklerin yanı başında dünya kamuoyunun karşısında Türkiye'nin bağımsızlığını savunmaya itmiştir. Bağımsızlık savaşı süresince Anadolu'nun her yöresinde kadınlar gönüllü olarak savaşmıştır. Bağımsızlık savaşından sonra Türk kadınına erkeklerle eşit kanuni hakların tanınmasını hedefleyen Mustafa Kemal Atatürk, öncelikle toplumdaki kadın-erkek ayrımı zihniyetini ortadan kaldırarak çağdaşlaşma fikrini benimsetmek istemiştir. Bu amaçla İzmir'de ve Konya'da yaptığı konuşmalarla kadının toplumdaki önemine vurgu yapmıştır. Atatürk'ün bu görüşleri doğrultusunda Türk Medeni Yasasının kabul edilmesiyle birlikte kadınlarımıza ileri düzeyde medeni haklar tanınmıştır. Türk kadınlarını şeriat zincirinden kurtaran Medeni Yasa, Türk kadınına bin yıl evvel kaybettiği hakların iade edilmesinin temelini oluşturmuş, artık kadın güçlenmeye, kişiliğini bulmaya başlamış ve erkeğinin yanında sosyal faaliyetlere katılmaya hazır hale gelmiştir. Daha sonra da Türk kadını adım adım diğer haklarına kavuşmuştur. Kadın haklarının tanınması, Atatürk tarafından gerçekleştirilen en önemli devrimlerden birisidir. Zira diğer devrimlerin başarısı bir ölçüde bunun başarısına da bağlıdır.

Çağdaş düzenlemelerde en önemli öğelerden bir tanesi de uygar toplum yaşamını yansıtan konutlardır. Yeni planlanan konutların iç düzenlemesi ve bir birine göre konumu Osmanlı-Türk kentlerinininkinden değişik biçimde gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Harem ve selamlık olarak adlandırılan Osmanlı büyük kent konaklarının ana yapısal parçaları toplumda yok olurken, çağdaş yaşam özelliklerinden kaynaklanan ve kadın-erkek eşitliğini yansıtan ortamsal düzenlemelerden oluşan yeni konutlar oluşturulmuştur. Osmanlıdaki içe dönük kent konutları yerine dışa açılmayı simgeleyen konutlar tasarlanmıştır. Yeni sosyal yaşam kadın-erkek eşitliği ve teknolojik gelişme ile ilk etapta Ankara'nın fiziksel yapısında somutlaşmıştır¹⁹. Dolayısıyla şunu söyleyebiliriz, Cumhuriyet döneminde Türk kadını hukuksal, siyasal, toplumsal ve ekonomik alanlarda haklarına kavuşmuştur.

Osmanlı toplumunda kadın ve kadına bakış açısı geleneksel ve dinsel öğelerin kısıtlamaları ile şekillenmiştir. Bu çalışmamızda, topluma damgasını vuran ama toplum tarafından da önemsenmeyen kadın sorununun hapishaneler alanındaki yansımaları belgeler ışığında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Sosyal, siyasal ve toplumsal alanda çöküşün gözlemlendiği Osmanlı yapısında hapishaneler konusu zaten başlı başına bir sorun olmuştur.

¹⁹ Doç. Dr. Mete Tapan, "Türkiye'de Uygarlık, Bayındırlık, Kentleşme ve Atatürk", Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk, Dr. Nejat R Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul 1986, s.406.

İmparatorlukta 19. Yüzyılın ikinci yarısına kadar kale, kule, zindan, tersane vb. yerler mahbes olarak kullanılmıştır. Aslında Avrupa’da da durum çok farklı değildir. Onlarda da hapishanenin tarihi 18. yüzyılın sonlarında başlar. M. Foucault Hapishanenin Doğuşu adlı eserinde ceza ve cezalandırma usullerinden ayrıntılı bir şekilde bahsetmektedir²⁰. Hapishaneler 1850’lere kadar bütün Dünyada giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. Osmanlı’da da Tanzimat’la birlikte başlayan kanun önünde eşitlik ilkesi çerçevesinde “kanunsuz suç ve ceza olmaz” ilkesi doğrultusunda 1840, 1850 ve 1858 ceza kanunları çıkarılmıştır. Suçlar yeniden tanımlanarak her ceza kanununda daha fazla suç için hapis cezası verilmeye başlanmıştır. Bu durum mahbesleri yetersiz kılmıştır. Batının dayatmaları da bunlara eklenmiştir. İngiliz elçisi Sir Stanford Canning bu işin bizzat takipçisi olmuştur. Osmanlı’daki tüm mahbesler konsoloslara gezdirilmiş ve buralarda yapılması gereken hususlar tespit edilmiş ve gayri Müslimlerin durumlarının çok kötü olduğu bildirilerek, derhal gerekli tedbirlerin alınması istenmiş olup, kaloriferli modern hapishaneler talep edilmiştir. Bu talepler ve baskılar neticesinde Osmanlı’da hapishane reformu başlatılmıştır. 1878 yılına kadar ülkenin her yerinde birçok hapishane yaptırılmıştır. Bu binalar iki katlı olup genelde kargir ve taş binalardır. Isınma, iase ve temizlik gibi birçok sorunu giderilmemiştir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi birçok suçta hapis cezasının getirilmesi hapishaneleri yetersiz kılmıştır. 1878 Berlin kongresinden sonra –Ermeni, Makedon, Bulgar- siyasi suçlu sayısı hayli artmıştır. Bu kez Batılılar hapishane koşullarının iyileştirilmesini gündeme getireceklerdir.

Bu istekler ve baskılar sonucunda 1880 de yayınlanan nizamname ile Tevkifhane ve hapishanelerde yeni düzenlemelere gidilmiştir. Tutuklu ve hükümlülerin ayrılması, yiyecek harcamalarının devletçe karşılanması, 18 yaşından küçük olanlar ve kadınların ayrı koşullara konması, hükümlülere çalışma zorunluluğu gibi hususlar getirilmiştir. Aynı yıl Adliye Nezaretine bağlanan hapishaneler daha sonra Dahiliye Nezaretine bağlı infaz kurumlarına dönüştürülmüş ve yeni düzenlemeyle iki tip hapishane projesi hazırlanmıştır. Bunlar; her kaza, liva ve vilayet merkezlerine yapılacak hapishaneler ile beş yıldan fazla kürek cezasına çarptırılan mahkumlar için Umumi hapishanelerdir.

1881 yılında sadrazam Said Paşa başkentteki Umumi hapishaneyi gezmiş ve padişaha sunduğu raporda 1880 tarihli nizamnameye uyulmadığını suç tasnifinin yapılmadığını belirtmiştir²¹.

²⁰ Michel Foucault, Hapishanenin Doğuşu, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Yayınevi Ankara 1992,

²¹ Gültekin Yıldız, Osmanlı Devletinde Hapishane Islahatı (1839–1908), Yayınlanmamış

1893 yılı Nisanında başkentteki Umumi hapishane ve tevkifhanelerde yapılan teftiş sonucunda hazırlanan rapor Meclisi Vükelada tartışılmış mevcut adli sistem ve hapishane binalarının yetersizliğinden bahsedilerek Avrupa'daki gibi hapishane inşası gündeme getirilmiştir²². Bu bağlamda Yedikule'de Avrupa'dakiler gibi modern bir hapishanenin yapılması kararlaştırılmış ve projesi Alman bir mimara çizdirilmiştir. Maddi sıkıntılar yüzünden proje hayata geçirilememiştir. 1903 yılına kadar dört kez ele alınıp yeni düzenlemeler yapılmış olmasına rağmen parasızlık ve tasarruf tedbirleri yüzünden gerçekleştirilememiştir.

Osmanlıda hapishane ıslahatı hiç gündemden düşürülmemiştir. Aşırı kalabalık ve izdiham zaman zaman salgın hastalılara neden olmuştur. Hapishaneleri rahatlatmak için aflar gündeme getirilmiştir. 20.yüzyılın ilk çeyreğinde de benzer sorunlar devam etmiştir. Bu büyük sorunun içinde kadın hapishaneleri konusunun özel bir yer tuttuğu da şüphesizdir.

Kadın Hapishanelerinin Genel Durumu ve İşleyişindeki Aksaklıklar

Ekonomik şartların yetersizliği kadın hapishanelerinde de belli başlı sorunlara ve aksaklıklara yol açmıştır. Genel anlamda bakacak olursak bu başlık altında yeni ve sağlıklı yaşam şartlarını sağlayacak hapishane binalarının yapımı ve bu kurumların işlemesinde önemli bir yeri olan gardiyanların durumu ile ilgili konular üzerinde durulacaktır.

Osmanlı devletinde zikir hapishanelerinin yanında nisa hapishaneleri de mevcuttur. Ek1'deki tablodan²³ da anlaşılacağı gibi bu hapishanelerin tümü hükümete ait değildir. Kimi yerleşim yerlerindeki hapishaneler icarlanmak suretiyle oluşturulmuştur. Birçok yerleşim yerinde de nisa hapishanesi yoktur. Genellikle nisa hapishanesi olarak kaza yönetimi tarafından güvenilir kadınların evleri maaş karşılığında hapishane olarak kullanılmıştır. Bu tür uygulamaların çok yaygın olduğunu birçok yazışmadan tespit etmek mümkündür. Akhisar kazası nisa hapishanesinin bir odadan ibaret olup ihtiyacı karşılayamaması ve üstelik gardiyanının da olmamasından dolayı kadın mahkûmların celp edilemediği bildirilmiştir. Çözüm olarak 50 kuruş icarla Emine hatun'un hanesinin hapishane haline getirilmesine, 50 kuruş maaşla gardiyan olarak istihdamına gerek olduğu bildirilmiştir²⁴. Bir başka belgede ise Karesi'nin vilayet merkezi olmasına rağmen kadınlar hapishanesinin bulunmadığı, 1883'te tutuklu bulunan bazı

yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2002, s: 214

²² Osman Şen, Osmanlı'da Mahkum Olmak, Kapı yayınları İstanbul 2007, s.40.

²³ Ek1, Tablo 1: Aydın ve mülhakatındaki nisa hapishanelerin durumu.

²⁴ BOA. DH. MB. HPS. Dosya No: 18, Gömlek No:30, Tarih: 03.Ra.1331

kadınların Balıkesir’de 60 para verilerek dışarıda tutulan evlerde cezalarını çektiklerinden söz edilmektedir. Bu şekilde kalmalarının sakıncalı olduğu, mevcut hapisanenin yanına kadınlara ait bir hapishane yapılması gerektiği bildirilmiştir. Ayrıca bu kadınların kürek cezasına mahkum olarak şehir kethüdasının evinde kaldıkları, burada onları korumak ve kollamak için bir görevlinin bulunduğu, mahkumlarının İstanbul’daki Hapishaneyi Umumiye’ye nakilleri üzerinde durulmuştur²⁵.

1883’te Karesi vilayetinde hükümet mevkiinin uygun bir yerinde kadınlar hapisanesi yapılabilmesi için 11490 kuruş gerektiği, bunun 1882 yılının muvazene defterinden alınabileceği belirtilmiş olup 1892 yılında kadınlar hapisanesi inşası planlanmıştır²⁶.

Hapishane konusu ülke genelinde ciddi bir sorun olmuştur. 1871’de Çerkez köle ticaretinin yasaklanmasından sonra, hürriyet iddiasıyla Osmanlı mahkemelerine başvuran cariyeler, davaları görülürken tutuklu olarak adliyeye bağlı Havale Cemiyeti aracılığı ile Duacı Salih ağanın hanesinde tutulmuşlardır. Çünkü bu dönemde kadın hapisaneleri ya da koğuşları henüz oluşturulmamıştır. Salih ağaya cariyeye başına altı kuruş yevmiye ödenmiştir. Ancak tutuklu cariyeye sayısı arttıkça bu uygulamadan vazgeçilmiştir. Cariyeler tamir edilen zaptiye binasına nakledilmiştir. Burada nisa misafirhanesi memuru Sıdika hanım’ın gözetiminde tutulmuşlardır. 150 kuruş maaşla bir de gardiyan görevlendirilmiştir. Ayrıca her cariyenin ihtiyacı için beşer kuruş ayrılmış olup, bu uygulamaya geçilmesiyle yıllık yaklaşık olarak 9000 kuruş tasarruf edilmiştir. Bu davanın çok sağlıklı yürütülmediği 1882 yılında Adliye müfettişinin uyarısıyla, uzun yıllar mahpuslarda Çerkez kadınların tutulduğu, hür olmak için mahkemeye başvuran kadınların adeta unutulduğu anlaşılmaktadır. Hatta hükümet aracılığı ile evlenmeye teşvik edilen kadınlar, nikah iptali durumunda tekrar hapisaneye dönmüşler ve uzun süre burada kalarak özgürlüklerini tekrar elde etmeyi beklemişlerdir²⁷.

Başka bir yazışmada ise Nazilli nisa hapisanesi gardiyanı maaş ve hapisane icarının düşürülmesi ve yetkililerle görüşmesine rağmen düzeltilmemesi üzerine istifa etmiştir. Nazilli’de nisa hapisanesi yapılacak başka bir hane olmadığı için maaşının yükseltilmesi hususu Aydın valisi Rahmi Bey tarafından gündeme getirilmiştir²⁸.

²⁵ Emine Gürsoy- Naskali, Hilal Oytun Altun, Zindanlar ve Mahkumlar, Babil Yayınları İstanbul 2006, s. 68,69.

²⁶ Gürsoy-Naskali, Altun, A.g.e. s.70

²⁷ Şen, Age., s.36,37.

²⁸ Saadet Tekin, “19.yüzyılın sonu 20. yüzyılın başlarında Nazilli Hapishanelerine Kısa Bir Bakış” Tarih ve Toplum Dergisi, Ocak 2001, sayı: 205, s.14.

Genel anlamda hapishane giderlerinin karşılanması konusunda sorunların olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin Gebze Nisa hapishanesi için temin edilen binanın kira bedelinin arttırılması, orada gardiyanlık yapan Sıdika hatunun 80 guruşluk gardiyanlık maaşının yetmediğini belirtmesi üzerine ilgili kaza meclisi tarafından 100 guruşa çıkarılması, kira ile birlikte toplam 300 guruş ödenmesine dair dilekçesinin kabul olmadığı anlaşılmaktadır²⁹. Bir başka belgede ise Saruhan dahilindeki kazalarda nisa hapishanesi için kiralanan evlerin kiralalarının istenmesine rağmen, Dahiliye muvazenesinden istenen tutarın tedarik edilemediği belirtilerek, hapishane ıslahı ile ilgili durumun neticelenmesine kadar idare edilmesi istenmiştir³⁰. Bazen de kayıtların düzgün tutulmadığı ve aksaklıkların olduğu görülmektedir. Örneğin Lazistan nisa hapishanesinde çalışan gardiyan Emine'nin maaşı o tarihte çalıştığına dair kayıtlarda görülmediği için ödenmemiştir³¹. Bu sorunların daha iyi anlaşılabilmesi için Kütahya, Aydın, İstanbul merkez ve kaza hapishanelerinin nisa gardiyan maaşları ile aylık ödeneklerini gösteren belgeye dayanarak ek 2'deki³² tablo oluşturulmuştur.

Kira bedelleri ve gardiyan maaşları gibi sorunların yanında çok sınırlı da olsa mevcut nisa hapishanelerinin fiziki koşullarında da sıkıntılar vardır.

Koyulhisar hapishanesini 1910 yılında Mesudiye belediyesi tabibi teftiş ederek, hapishane komisyonuna ayrıntılı bir rapor sunmuştur. Raporda Koyulhisar hapishanesinde suçlara göre odalar tasnif edilmiştir. Kadın mahkumlar için ayrılmış odanın – diğer odalar da farklı değil – duvarlarının ve tavanının mutlaka elden geçirilmesinin gerekli olduğu, mevcut pencerenin çok küçük ve odanın ışık almadığı, bir pencere daha açılarak bu sorunun giderilmesi gerektiği belirtilmiştir³³.

Yine 20. yüzyılın başlarında yapılan bir teftiş sonucunda Alanya hapishanesinin son derece rutubetli ve sağlık şartlarına uygun olmadığı anlaşılmıştır. Ayrı bir nisa hapishanesi olmayıp bu hapishanenin bir bölümü kadınlara ayrılmış olup, kadınlara ayrılan bölümün penceresiz ve zindan tarzında olduğu, sağlığa elverişli olmaması nedeniyle burada tutuklu ve hükümlü bulundurulmasının mümkün olmadığı, şiddetli yağmurlarda hapishanenin çatısının aktığı, tutukluların bu yüzden hastalandıkları ifade edilmiştir³⁴.

²⁹ BOA. DH. MB. HPS., Dosya No: 165, Gömlek No: 69, Tarih: 14.N.1338.

³⁰ BOA. DH. TMIK.S., Dosya No: 30, Gömlek No: 22, Tarih: 18.M.1318.

³¹ BOA. DH. MB. HPS., Dosya No:148, Gömlek No: 64, Tarih: 09.N.1331.

³² Ek2, Tablo 2: 1330 Tarihli Kütahya, Aydın ve İstanbul merkez ve kaza hapishanelerinde nisa gardiyan maaşları ve aylık tahsisatlar.

³³ Şen, A.g.e. s.105,106

³⁴ Gürsoy –Naskali, Altun, A.g.e. s. 58,59.

Benzer durumda olan bir başka nisa hapishanesi de Aydın sancağındaki hapishanedir. Bu hapishanenin de kullanılamaz durumda olduğu yeni bir hapishane inşasının gerekliliği üzerinde durulmuştur. Zira hapishane olarak kullanılan binanın sahibinin tamirine rıza göstermemesi üzerine hükümet binasının avlusuna ihtiyacı karşılayacak boyutta yeni bir nisa hapishanesinin yapılmasının mümkün olup olmadığı sorulmuştur³⁵.

İzmir'deki nisa hapishanesinin de oda tavanları ile mutfak ve benzer yerlerinde tamirat gerektiği bildirilmiş olup bu iş içinde belli miktarda para gönderilmiştir³⁶.

Yukarıda birkaç yerleşim yerindeki nisa hapishaneleri hakkında ifade ettiğimiz sorunlar ve bu sorunlara benzer sıkıntılar ülke genelindeki birçok nisa hapishanesi için söz konusuydu. Kuşkusuz devleti yönetenler de bu sorunları çözmek için –yetersiz de kalsa- bazı adımlar atmış, çeşitli nizamnameler yayınlarak yeni düzenlemelere gitmişlerdir. Bu yöndeki çalışmalardan birisi de şu yazışmadan anlaşılmaktadır.

Devletin birçok kazasında nisa hapishanesi mevcut değildir. Bundan dolayı, kadın mahkumların hapsedilmesi için her yerde hane kiralama ve gardiyan tayinine lüzum görülmektedir. Kadın mahkum sayısının oldukça az olmasına rağmen hapishane kira bedelleri ve gardiyan maaşlarının karşılanması devlete ciddi anlamda bir yük getiriyordu. Bu gerekçeyle yeniden yapılandırılmakta olan hapishanelerde nisaya ait yerlerin ayrılması, nisa hapishanesi olmayan kazalarda zikura ait hapishanelerden bir koğuşun nisaya tahsis edilmesi veya yeni bir koğuşun ilavesi suretiyle bu sorunun çözülmesi, bunun mümkün olmaması durumunda hükümleri kesinleşmiş kadın mahkumların nisa hapishanesi bulunan civar kazalardan birine veya mezkur liva hapishanesine gönderilmesi istenmiştir³⁷.

Buradan da anlaşıldığına göre nisa hapishanelerinin ülke geneline yaygınlaştırılması hedeflenmiştir. Böylece devlet ciddi miktarları bulan giderlerden de kurtularak ekonomik yükünü hafifletmek istemiştir.

Osmanlı'daki mevcut hapishanelerin iç işleyişini kapsayan bir nizamname raporunu Hapishaneler ve Tevkifhaneler Umumi müfettişi N. Ralhf hazırlayarak hapishaneler komisyonuna sunmuştur. Bu raporu değerlendiren komisyon Dahiliye Nezareti ve Adliye Nezaretine fikir ve görüşlerini bildiren bir rapor hazırlamıştır. Nizamname raporunun birinci

³⁵ BOA. DH. MB. HPS.M., Dosya No: 1, Gömlek No: 29, Tarih: 24.R.1329.

³⁶ BOA. DH. MB. HPS., Dosya No: 10, Gömlek No: 26, Tarih: 03.R.1332.

³⁷ BOA. DH. MB. HPS. M., Dosya No: 3, Gömlek No: 12, Tarih: 17.S.1330, BOA. DH. MB. HPS., Dosya No:144, Gömlek No: 74, Tarih: 24.S.1330, BOA. DH. MB. HPS., Dosya No:144, Gömlek No: 80, Tarih: 29.S.1330.

bölümünde hapishane tipleri ve mahkumların işledikleri suçlara göre sınıflandırılması konuları ele alınmıştır.

Nizamname raporunun 16. maddesinde merkez ve umumi hapishanelerde kadınlar için ayrı bölümlerin ayrılması üzerinde durulmuştur. Gerektiği hallerde ise ayrıca kadın hapishanelerinin de yapılması ve bu yapılacak hapishanelerin bağlı buldukları hapishane tipinde yapılması uygun görülmüştür.

Nizamname raporunun ikinci bölümünde memurların kadroları ve dereceleri belirlenmiştir. Her otuz mahkum için bir gardiyan ve baş gardiyan atanması, ikiden fazla kadın mahkumun bulunması durumunda ayrıca kadın gardiyan görevlendirilmesi uygun görülmüştür³⁸.

1916 tarihli Nizamname hapishanelerin iç işlerini düzenlerken aynı zamanda mahkum ve tutukluların yaşamlarını da düzenlemiştir. Buna göre; Mahkumların üzerinden çıkan elbiseler temizlendikten sonra paketlenir ve mahkumlar için ayrılmış eşya ambarına konulurdu. Paketlerin üzerine mahkumların adı ve numarası yazılırdı. Ziyet eşyası ve nakit paralar hapishane veznesinde mahkumlara ayrılmış olan kasada saklanır ve mahkumiyet bitiminde elbiseler ve özel eşyalar iade edilirdi.

Mahkumların hapishanelerde tek tip elbise giymesi zorunludur. Mahkumlara verilecek olan elbiselerin adedi mahkumiyet sürelerine göre belirlenmiştir. Altı aydan az mahkumiyet alanlar harici elbiselerini kullanırlardı. Bunlara elbise verilmezdi.

Kadın mahkumlar için belirlenmiş elbise; Baş örtüsü, entari, gömlek, iç hırka, çorap, don ve terlikten oluşuyordu. Her yıl için üç baş örtüsü, iki entari, üç gömlek ve don, bir iç hırkası, iki çift terlik verilmekteydi. İki senede bir harici bir hırka verilirdi³⁹.

Mahkumlara ait bu tip uygulamalar ancak standartlara uygun hapishanelerde uygulanabilmiştir. Standartlara uygun hapishanelerin sayısı da çok sınırlıdır. Savaş koşulları da nizamnamenin uygulanmasını güçleştirmiştir. Mevcut hapishaneler bu alt yapıya sahip olmadıklarından mahkumlara tek tip kıyafet giydirme uygulaması düşünceden öteye gidememiştir.

Hapishanelerdeki diğer bir sorun sağlık ve hijyenin sağlanması olmuştur. Erkek hapishanelerinde mahkum sayısının fazla olması, hapishanelerin sağlık koşullarına uygun olmaması zaman zaman salgın

³⁸ Şen, A.g.e. s. 76,77

³⁹ Şen, A.g.e. s.111

hastalıklara neden olmuştur⁴⁰. İstanbul Umumi Hapishanesinde kolera ve uyuz hastalığı görülmüştür. Hastalığın yayılmaması için bazı önlemler alınmıştır. Bu önlemler; fakir mahkumlara yeni elbise dağıtmak, hapishaneye sevk olunan mahkumların önce karantinadan geçirilmesi, izdihamın önlenmesi amacıyla mahkumiyetlerini tamamlayan mahpusların doktorca gösterilen lüzum üzerine tahliyesine karar verilmiştir. Ayrıca mehterhane kısmındaki hamamın tamir ettirilmesi kararlaştırılmıştır. Kadınlar koğuşunda da uyuz vakasına rastlanmıştır. Tedbir olarak kadınlar kısmına ve hastaneye su isalesi için tahsisat talep edilmiştir⁴¹. Bu tip salgın hastalıklar kadın mahkumlar arasında fazla görülmemiştir. Bunun temel sebebi de kadın mahkum sayısının azlığı ve kadın olmanın getirdiği alışkanlıklarla temizlik kurallarına daha fazla uyulduğu düşünülebilir. Hastalıkların önlenmesi konusunda temizlik ve hijyen de önemlidir. Bu konuda da tedbirler alınmaya çalışılmıştır. Kadın mahkumlar ve kadın gardiyanlar tevkifhane müdüriyetine bağlıdırlar. Mahkumların payına düşen yemek akşamları tevkifhaneden hademeler vasıtasıyla gönderilmektedir. Nisa hapishanesine ait karavanalar tamamıyla değiştirilmiş ve onların yerine kalaylı karavanalar gönderilmiş olup bu kapların temiz tutulması istenmiştir. Aksi takdirde bu hususun dikkate alınmaması veya suiistimal edilmesi neticesinde kadın mahkumların hastalanabileceği ifade edilerek, bu gibi olaylara sebebiyet verenler hakkında gerekli işlemlerin yapılacağı bildirilmiştir⁴². Görüldüğü gibi devlet gücünün yettiği oranda tedbirler almaya çalışmıştır. Fakat bu tedbirler sorunları giderme açısından yeterli olmamıştır.

Aslında devlet hapishane modernizasyonuna başladığı tarihten itibaren binaların yanında mahkumların yaşam koşullarını da düzeltmeye çalışmıştır. Devletin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik koşullar bu çabaların çoğu zaman tam olarak uygulanmasının önüne geçmiştir. İyileştirmelerin istenilen düzeye gelmesi mümkün olamamıştır.

Kadın Mahkumları Üretime Kazandırma Çabaları

Hapishane koşullarının düzenlenmesi bağlamında hapishaneler ve tevkifhaneler müfettişi umumisi olarak atanan Dr. Poliç Bey (Dr. Poull Pollitz) Aydın vilayeti hapishanelerinden Bandırma, Balıkesir, Soma, Akhisar, Kırkağaç, Bergama, Manisa, İzmir ve Aydın olmak üzere 10 adet

⁴⁰ Saadet Tekin, "20. Yüzyıl Başlarında Aydın Vilayeti ve Mülhakatındaki Hapishanelerin Genel Durumu" Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2006/2 Güz sayısı, cilt:4, sayı:2, Manisa 2006, s. 65-77.

⁴¹ BOA. DH. MB. HPS., Dosya No: 72, Gömlek No: 26, Tarih: 27. M 1332.

⁴² BOA. DH. MB. HPS., Dosya No: 43, Gömlek No: 77, Tarih: 21.Z.1338.

nisa ve zikir hapishanesini teftiş etmiş ve bu hapishanelerin bazılarında acilen tedbir alınması ve ıslahat yapılmasının gerekliliğini ifade etmiştir⁴³.

Nisa hapishanelerinde yapılan incelemelerden sonra, kadın mahkumların boş oturduklarını bu mahkumların atıl durumdan kurtarılması için, kadınların elbise ve çamaşır tamirati, çorap örme, ip bükme gibi işlerde görevlendirilmelerinin uygun olacağı düşünülmüştür. Mahkumların rejinin ve fabrikaların siparişlerini hapishane dahilinde yapmalarını sağlayıp, jandarmanın, polisin vs. çamaşırını yıkamak suretiyle gelir sağlanacağı belirtilmiştir. Teftiş sırasında kadın mahkumlara konu hakkında bilgi verilmiş ve onlarda bu işleri yapabileceklerini söylemişlerdir. Bu şekilde elde edilen kazançların hapishanelerin tamiratlarında ve yeni inşaatlarda kullanılabilmesi ifade edilmiştir⁴⁴. Görüldüğü gibi kadın mahkumların zamanlarını çalışarak değerlendirmeleri ve hapishanelerin daha modern hale gelmesine katkıda bulunmaları hedeflenmiştir.

Anneleriyle Birlikte Mahkum Olan Çocuklar

Kadın mahkumlarla ilgili ciddi sorunlardan bir tanesi de çocukların durumuyla ilişkilidir. Mahkeme kararı ile ceza almış ve zaptiye marifetiyle getirilmiş kimsesiz kadınlar arasında çocuklarıyla birlikte getirilenler de vardır. Bu durumda olan kadın tutuklu ve mahkûmların 5-6 yaşına kadar çocuklarıyla birlikte hapishanede kalmaları, daha büyük çocukların ise bu tip yerlerde kalmalarının uygun olmayacağı belirtilmiş olup kanunlarla da bu konu düzenlenmeye çalışılmıştır. İstanbul bidayet mahkemesi savcısı çocuklu mahkumların darülacezelerde tahsis edilecek özel mekanlarda tutularak cezalarını tamamlamalarını gündeme getirmiştir.

Kadın tutuklu ve mahkumların çocuklarıyla birlikte gelmeleri ve çocukların anneleriyle hapishanede kalmaları, onların ruhsal yapısında ciddi etkiler yapabiliyordu. Serbest kaldıklarında da topluma uyum sağlamada sorun yaşayacaklarından endişe edilmiş ve bu uyumsuzluğun iş edinmesini engelleyebileceği düşünülmüştür. Yine bu durumun suç işleme eğilimini arttırabileceğini düşünen savcılar, çocuklu mahkumların davalarında Adliye Nezaretiyle koordineli olarak çalışmışlardır. Bu tip mahkumların çocuklarıyla birlikte kalmalarının sakıncaları yanında, ayrılmalarının da yine çocuğun annesinden ayrı büyümesi nedeniyle ruhsal sorunlar yaşayabileceğini düşünen savcılar bu davalarda oldukça titiz davranmışlardır. Hem vicdani hem manevi hem de insani boyutuyla en sağlıklı kararı vermeye çalışmışlardır. Bu mahkum kadınların büyük çoğunluğu yoksulluk nedeniyle hırsızlık vb. suçları işleyenlerden

⁴³ BOA. DH. MB. HPS., Dosya No: 161, Gömlek No: 46, Tarih: 12.Ca.1337.

⁴⁴ Aynı rapor.

oluşuyordu. Zabıtlar bu mahkum çocuklarının yaşam haklarının korunması gerekliliği üzerinde durmuşlardır⁴⁵.

Hapishanelerde anneleriyle birlikte kalmak zorunda olan çocukların yiyecekleri de zaman zaman gündeme getirilmiştir. Daha önce yayınlanan nizamnamede (1880) yer alan bir kararla hamile mahkumlarla, sütte çocuğu olan kadın mahkumlara doktorun belirlediği yiyecekler, belirlenen miktarda verilecektir⁴⁶ hükmü kabul edilmiş olmasına rağmen bu karara uyulmadığı anlaşılıyor. Çünkü daha sonra hazırlanan Dr. Poliç beyin raporunda da bu konu yer almıştır. Dr. Poliç Bey, hapishanelerde anneleriyle birlikte kalmak zorunda olan çocuklar için ayrı bir nafaka verilmediği, çocukların mahkumiyeye verilen ekmeği paylaştığı bu durumun dikkate alınmasının gerekliliğini bildirmiştir⁴⁷. Aslında devlet bu konudaki sorunların farkında olup zaman zaman çözüm üretmeye çalışmıştır. Ama içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durum nedeniyle sorunlar çözülememiştir.

Sonuç

Osmanlı'da kadın olmak, sosyal, ekonomik ve dinsel baskılar altında yaşamak anlamına geliyordu. Yazımızda da belirttiğimiz üzere toplumun yarısını oluşturan kadının bu durumu aile kurumunun da sağlıklı koşullarda oluşmasına yol açıyordu.

Diğer sorunlardan biri de kuşkusuz hapishanelerdi. Kadın hapishaneleri ise başlı başına bu iki büyük sorunun adeta kesişim noktası olması açısından daha da önemliydi.

Hapishanelerde kadının durumu, mahkum olan kadınlar ve gardiyan olan kadınlar olarak iki farklı boyutta düşünülebilir. Mahkûm da olsalar gardiyan da olsalar Osmanlı toplumunun kadın bireyleri olarak zor koşullarda yaşamlarını sürdürdüklerini söylemek yanlış olmaz.

Hapishanelerde görülen işleyiş bozuklukları yaşam koşullarının yetersizliği kadın mahkumları da etkiliyordu. Üstelik çocukları ile bu koşulları paylaşmak zorunda olan kadınların bu durumdan daha da fazla etkilendiği açıktır. Hapishaneler alanındaki ıslahat çalışmaları ve kadın sorununu çözmek için atılan kısıtlı adımlar savaş koşulları ve toplum baskısı altında yetersiz kalmıştır. Genç Cumhuriyet adeta miras olarak devraldığı bu sorunlara çağdaş çözümler bulmak zorunda kalmıştır.

⁴⁵ BOA. DH. MB. HPS., Dosya No: 160, Gömlek No: 82, Tarih: 20.B.1336.

⁴⁶ Gültekin Yıldız, Osmanlı Devletinde Hapishane Islahatı (1839–1908), Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2002, s.298,308.

⁴⁷ BOA. DH. MB. HPS., Dosya No: 161, Gömlek No: 46, Tarih: 12.Ca.1337.

Kaynakça**Arşiv Belgeleri**

- BOA. DH. MB. HPS., Dosya No: 18, Gömlek No:30, Tarih:03.Ra. 1331
BOA. DH. MB. HPS., Dosya No: 165, Gömlek No: 69, Tarih:14.N.1338.
BOA. DH. MB. HPS., Dosya No: 144, Gömlek No: 43, Tarih: 09.N.1330.
BOA. DH. MB. HPS., Dosya No:148, Gömlek No: 64, Tarih: 09.N.1331.
BOA. DH. MB. HPS., Dosya No: 146, Gömlek No: 82, Tarih: 20.B.1336.
BOA. DH. MB. HPS.M., Dosya No: 1, Gömlek No: 29, Tarih: 24.R.1329.
BOA. DH. MB. HPS., Dosya No: 10, Gömlek No: 26,Tarih: 03.R.1332.
BOA. DH. MB. HPS.M., Dosya No: 3, Gömlek No: 12, Tarih: 17.S.1330.
BOA. DH. MB. HPS., Dosya No:144, Gömlek No: 74, Tarih: 24.S.1330.
BOA. DH. MB. HPS., Dosya No:144, Gömlek No: 80, Tarih: 29.S.1330.
BOA. DH. MB. HPS., Dosya No: 72, Gömlek No: 26, Tarih.27 M 1332.
BOA. DH. MB. HPS., Dosya No: 43, Gömlek No: 77, Tarih: 21.Z.1338.
BOA. DH. MB. HPS., Dosya No: 161, Gömlek No: 46, Tarih: 12.Ca.1337.
BOA. DH. MB. HPS., Dosya No: 160, Gömlek No: 82,Tarih:20.B.1336.

Kitap ve Makaleler

- ALTINBAŞ Zehra (Odyakmaz), “Anayasalarımızda Kadın Hakları” Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, cilt: V, sayı:14, Mart 1989, s:456.
ARIKAN Gülay, “Tanzimat Döneminde Kadınlar” Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu, Ankara (31 Ekim–3 Kasım 1989), Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara 1994. s:325.
DOĞRAMACI Emel, Türkiye’de Kadın Hakları, Üniversal kitapevi Ankara 1982.
GÜRSOY- NASKALİ Emine /Altun, Hilal Oytun; Zindanlar ve Mahkumlar, Babil Yayınları, İstanbul 2006.
LEVY Noemi / Toumarkine, Alexandre, Osmanlı’da Asayiş Suç ve Ceza 18.-20. Yüzyıllar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları İstanbul 2007.
ÖKÇÜN Gündüz, Osmanlı Sanayi 1913–1915 İstatistikleri, Hil yayımları, İstanbul 1984.
ŞEN Osman, Osmanlı’da Mahkum Olmak, Kapı yayımları İstanbul 2007.
TAPAN Mete, “Türkiye’de Uygurluk, Bayındırlık, Kentleşme ve Atatürk”, Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk, Dr. Nejat R Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul 1986.
TEKELİ Şirin, Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat, Birikim Yayınları, İstanbul 1982.
TEKİN Saadet, “19.yüzyılın sonu 20. yüzyılın başlarında Nazilli Hapishanelerine Kısa Bir Bakış” Tarih ve Toplum Dergisi, Ocak 2001, sayı: 205, s:14.

TEKİN Saadet, “20. Yüzyıl Başlarında Aydın Vilayeti ve Mülhakatındaki Hapishanelerin Genel Durumu” Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2006/2 Güz sayısı, cilt:4, sayı:2, Manisa 2006, s: 65–77.

TEZEL Sıdıka, Atatürk ve Kadın, Türk Ticaret Bankası yayınları, Ankara 1983.

TUNCER Hüner, “ Türk Kadınının Geçirdiği Evrimin Tarihçesi ve Bu Günkü Durumu” Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, cilt: VI, sayı:16, Kasım 1989, s:164–166.

TÜMERDEM Yıldız, “Atatürk ve Çağdaş Türk Kadını” Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, cilt: III, sayı:7, Kasım 1986, s:151.

VELİDEDEOĞLU Hıfzı Veldet, Atatürk ilkeleri ve Türk Kadınının Çilesi, İzmir 1970.

YILDIZ Gültekin, Osmanlı Devletinde Hapishane Islahatı (1839–1908), Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2002.

I. EK:

Yer	Gardiyan sayısı	Gardiyan maaşı	Aylık Ödenek
Kütahya sancağı			
Merkez liva	1	138	1 para 200 kuruş
Gördes kazası	1	60	150
Karesi sancağı			
Merkez kaza	1	150	1 para 200 kuruş
Bandırma Kazası	1	57	150
İstanbul Vilayeti			
Hapishane-i Umumi	2	200	200
Beyoğlu Tevkifhanesi	1	200	300
Üsküdar Tevkifhanesi	1	200	300
Aydın Vilayeti			
İzmir	1	150	150
Aydın	1	150	150
Denizli	1	100	100
Manisa	1	150	150
Bergama kazası	1	150	150
Tire Kazası	1	100	100
Karaburun kazası	1	100	100
Bozdoğan kazası	1	100	100
Çine kazası	1	40	40
Söke kazası	1	100	100
Nazilli Kazası	1	100	100
Sarayköy kazası	1	60	60
Demirci kazası	1	100	100
Akhisar kazası	1	50	50
Kırkağaç kazası	1	50	50

Tablo 2: 1330 Tarihli Kütahya, Aydın ve İstanbul merkez ve kaza hapishanelerinde nisa gardiyan maaşları ve aylık tahsisatlar.

Kaynak: BOA. DH. MB. HPS. Dosya No: 146, Gömlek No: 82

II. EK:

Yer	Gardiyan sayısı	Gardiyan maaşı	Aylık Ödenek
Kütahya sancağı			
Merkez liva	1	138	1 para 200 kuruş
Gördes kazası	1	60	150
Karesi sancağı			
Merkez kaza	1	150	1 para 200 kuruş
Bandırma Kazası	1	57	150
İstanbul Vilayeti			
Hapishane-i Umumi	2	200	200
Beyoğlu Tevkifhanesi	1	200	300
Üsküdar Tevkifhanesi	1	200	300
Aydın Vilayeti			
İzmir	1	150	150
Aydın	1	150	150
Denizli	1	100	100
Manisa	1	150	150
Bergama kazası	1	150	150
Tire Kazası	1	100	100
Karaburun kazası	1	100	100
Bozdoğan kazası	1	100	100
Çine kazası	1	40	40
Söke kazası	1	100	100
Nazilli Kazası	1	100	100
Sarayköy kazası	1	60	60
Demirci kazası	1	100	100
Akhisar kazası	1	50	50
Kırkağaç kazası	1	50	50

Tablo 2: 1330 Tarihli Kütahya, Aydın ve İstanbul merkez ve kaza hapishanelerinde nisa gardiyan maaşları ve aylık tahsisatlar.

Kaynak: BOA. DH. MB. HPS. Dosya No: 146, Gömlek No: 82